

Віталій Завгородній,

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри теорії та історії
держави і права*

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ORCID: 0000-0002-7489-8170

<https://doi.org/10.37374/2019-35-07>

УДК 341.231.145

Ідеологічна та комунікативна підсистеми механізму імплементації рішень Міжнародного Суду Ради Європи в Україні

Попередньо проведені дослідження дозволяють стверджувати про те, що механізм імплементації рішень Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Страсбурзький Суд, Міжнародний Суд Ради Європи) є сукупністю юридичних засобів і способів, що використовуються та заходів, які вживаються державою на виконання взятих на себе конвенційних зобов'язань із відшкодування завданої скаргникові матеріальної та моральної шкоди, відновлення його порушеного конвенційного права, а також запобігання порушенню конвенційних прав і свобод людини у майбутньому [1, с. 21].

Однак, дослідження механізму, що відображає правове явище у динаміці або русі, потребує з'ясування не тільки його поняття та характерних рис, але і структури. Термін «структура» у контексті предмета

цього дослідження означає внутрішню побудову механізму імплементації рішень Страсбурзького Суду, яка являє собою єдність стійких елементів, що взаємопов'язані та взаємодіють між собою.

Уважаємо, що з'ясування призначення та особливостей кожного із елементів досліджуваного механізму дозволяє сформулювати цілісне уявлення про цей правовий феномен, як складне системне утворення, зробити висновки про ефективність кожної із складових, а також визначити шляхи їх удосконалення.

Різних аспектів досліджуваного питання торкалися у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені: С. С. Алексєєв, А. Б. Венгеров, О. В. Петришин, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, М. Ф. Целуйко, М. В. Цвік, М. Є. Черкас, І. В. Яковюк та інші правники. Водночас питання щодо особливостей підсистем

механізму імплементації рішень Міжнародного Суду Ради Європи не знайшли свого належного висвітлення у сучасній науковій та навчальній юридичній літературі.

Метою статті є з'ясування характерних рис, що притаманні ідеологічній та комунікативній підсистемам як складових механізму імплементації рішень Європейського Суду з прав людини в Україні.

Однією із невід'ємних підсистем досліджуваного механізму вважаємо ідеологічну, структурними елементами якої є правосвідомість та правова культура суб'єктів, які забезпечують державну політику щодо імплементації рішень Стразбурзького Суду в національну правову систему.

Принагідно відзначити, що розуміння категорії «правосвідомість» в сучасній теорії права характеризується полісемічністю.

Як зауважує С. С. Алексєєв, правосвідомість є суто суб'єктивним явищем, яке складається з уявлень людей про право (діюче, минулих епох, бажане); суб'єктивного ставлення до самого феномену права, його цінностей; правової психології, навіть індивідуальної або масової емоційної реакції на право, часто інтуїтивної, підсвідомої (наприклад, реакції на порушення норм писаного права) [2, с. 201]. Зазначене дає підстави стверджувати, що досліджуване явище правової дійсності включає такі елементні складові як: уявлення, ставлення та емоції по відношенню до права.

М. Є. Черкас доходить висновків про те, що правосвідомість є різновидом суспільної свідомості, який відображає в правових чуттєво-раціональних формах існуючу правову дійсність, правові явища, що існували в минулому, і бажані правові явища, здійснює нормативно-регулюючу дію на соціальну діяльність людей [3, с. 30]. Таким чином, вченим підкреслюється її нормативна природа та наголошується на видовій диференціації.

З погляду А. Б. Венгерова, правосвідомість можна визначити як об'єктивно існуючий набір взаємопов'язаних ідей, емоцій, що виражають відношення суспільства, груп, індивідів до права – цього цілісного соціального інституту, його системи й структури, до окремих законів, інших характеристик правової системи. Це, на думку правника, ще й канал впливу права через мотивацію, емоції, свідомість на поведінку людей, на формування суспільних відносин [4, с. 294]. Із зазначеного випливає, що в теорії права виокремлюється індивідуальна, групова та суспільна правосвідомість, що в сукупності розглядається як її соціальна структура.

Деякими правниками наголошується і на тому, що правову свідомість слід розглядати як цілісне утворення психологічних (почуття, уявлення, настрої), інтелектуальних (знання, ідеї, концепції) та ідеологічних (інтереси, цілі) чинників, що знаходяться у взаємодії і взаємозумовлюють один одного [5, с. 58]. А отже, в структурі правосвідомості виокремлюються такі елементи як правова психологія та правова ідеологія. Щоправда в юридичній літературі наголошується і на поведінковій складовій – вольовий бік правосвідомості, що являє собою процес переведення приписів правових норм у реальну правову поведінку [6, с. 362].

Аналіз вищенаведених суджень дає підстави для таких висновків, що мають методологічне значення: а) правосвідомість є формою та різновидом суспільної свідомості; б) вона є невід'ємною властивістю праводієздатних суб'єктів суспільних відносин; в) об'єктом пізнання правосвідомості виступає чинне право, право в минулому або бажане право; г) виражається у формі знань, уявлень, поглядів, ставлення, емоцій, почуттів, ідей, теорій щодо права та діяльності, що з ним пов'язана; г) є чинником для розвитку праворозуміння та формування правової куль-

тури; д) її високий рівень є умовою гарантування прав і свобод людини, їх дотримання та непорушності.

Ураховуючи зазначені підходи до розуміння досліджуваної категорії, під «правосвідомістю» в аспекті нашого дослідження пропонуємо розуміти сукупність ідей, емоцій, почуттів, внутрішніх установок та переконань, в яких відображається ставлення суспільства та її індивідів до норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики її застосування та тлумачення Європейським Судом з прав людини.

Правосвідомість, як елементу ідеологічної підсистеми механізму імплементації рішень ЄСПЛ, притаманні такі суттєві риси: а) її носіями є громадяни, а також службові та посадові особи, які є суб'єктами імплементації рішень ЄСПЛ; б) об'єктом пізнання правосвідомості є норми Конвенції та правові позиції ЄСПЛ, що є відповідно статичною та динамічною складовими єдиного цілого; в) вона є сукупністю знань, поглядів та установок щодо норм Конвенції та практики їх застосування й інтерпретації ЄСПЛ; г) обумовлюється політикою держави щодо виконання конвенційних зобов'язань; д) може бути професійною, буденною, індивідуальною та колективною.

Уважаємо, що в рамках характеристики механізму імплементації рішень ЄСПЛ, правосвідомість включає: 1) знання норм Конвенції та правових позицій ЄСПЛ по різних категоріям справ (інтелектуальна складова); 2) переконаність у необхідності та соціальній корисності урахування правових позицій ЄСПЛ при прийнятті юридично-значущих рішень (вольова складова); 3) уміння користуватися правовим інструментарієм ЄСПЛ (автономними поняттями, аргументацією, принципами, методологією) у практичній діяльності (поведінкова складова).

Розуміння правової культури в загальній теорії права також має

декілька підходів, серед яких можна виокремити два, а саме:

1) правова культура - це різновид загальної культури, який становить систему цінностей, що становить систему правових цінностей... (форм, норм, приписів та інститутів), розумінь і настанов, які відображають у правовій формі стан свободи і соціальних цінностей людства, суспільства, особи [7, с. 648];

2) правова культура – це якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правосвідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [8, с. 550].

Аналіз першого із зазначених підходів дозволяє виокремити в межах механізму імплементації рішень ЄСПЛ такі цінності: а) людину, її права і свободи як найвищу соціальну цінність та засіб самообмеження державної влади; б) верховенство права як базовий та найбільш значущий принцип організації усього соціального організму, в тому числі і державного; в) цивілізаційне (у межах Європейського континенту) надбання у формі Конвенції та практики її тлумачення і застосування; г) верховенство Конституції в межах національного законодавства, на основі якої складається конституційний правопорядок як реальний прояв втілення в життя пріоритету прав і свобод людини; д) можливість захисту прав людини від свавілля держави.

Однак, переконані, що саме другий існуючий підхід правників до розуміння категорії «правова культура» є найбільш прийнятним в рамках нашого дослідження, зважаючи на те, що з'ясування якості правового життя, а отже і рівня правової культури суспільства, не можливий без визначення стану впливу практики ЄСПЛ на кожен із зазначених

характеристик, серед яких: законодавство і практика його застосування, правова освіта і наука, ступінь гарантованості прав людини.

Як слушно з цього приводу зауважує М. Ф. Целуйко, компетентна правова культура при здійсненні державної влади в Україні це якісний стан правового життя суспільства, що має вираження у високому рівні правосвідомості і правової діяльності [9, с. 4].

Невід'ємною складовою механізму імплементації рішень ЄСПЛ є також і комунікативна підсистема, яка являє собою зв'язки, що існують між різними елементами досліджуваного механізму.

З позиції П. М. Рабіновича, за змістом (типом) зв'язку існують: а) генетичні закономірності виникнення державно-правових явищ; б) структурні закономірності формування, організації державно-правових явищ (наприклад, зв'язок між елементами юридичної норми); в) функціональні закономірності взаємозв'язку, взаємовпливу державно-правових явищ (наприклад зав'язок між матеріальними і процесуальними юридичними нормами, закономірності зміни, розвитку державно-правових явищ) [10, с. 177].

Із зазначеного можна зробити висновок про те, що структурні зв'язки характеризують організаційний аспект механізму імплементації рішень ЄСПЛ, а функціональні – динамічний його аспект.

Структурні зв'язки в межах досліджуваного механізму виникають між: а) елементами норм законодавства (гіпотезами, диспозиціями, санкціями); б) складовими частинами рішень Європейського Суду з прав людини (мотивувальною та результативною частинами); в) складовими правовідносин (суб'єктами, об'єктом, змістом); г) елементами юридичної практики (діяльністю, її результатом та соціально-правовим свідом); д) складовими правової свідомості; е) характеристиками правової культури.

Відповідно функціональні (динамічні) зв'язки виникають між: а) суб'єктами імплементації рішень ЄСПЛ; б) юридичними фактами та правовідносинами; в) методами діяльності уповноважених суб'єктів; г) правосвідомістю та правовою культурою; д) суб'єктами (органами, їх службовими і посадовими особами) та нормами права, які визначають повноваження таких суб'єктів; е) правовими позиціями ЄСПЛ та правовими актами національних органів державної влади.

Разом з тим зазначені зв'язки можна диференціювати на: 1) вертикальні, що складаються за принципом «зверху вниз і знизу вгору» (зв'язки між приписами нормативно-правових актів різних рівнів правового регулювання, між правовими актами судів різних інстанції, між суб'єктами, що перебувають у підпорядкуванні); 2) горизонтальні, які складаються на основі принципу «рівності» (зв'язки між рівними за правовим статусом суб'єктами, між нормами одного нормативно-правового акту, між методами діяльності, правовими позиціями Верховного Суду або Конституційного Суду України з приводку практики ЄСПЛ тощо).

Узагальнення усього вищезазначеного дає можливість зробити висновок про те, що ідеологічна та комунікативна підсистема, поряд з іншими (нормативною, інституційною, функціональною) є невід'ємними складовими внутрішньої будови механізму імплементації рішень ЄСПЛ в національну правову систему України, кожна з яких має своє призначення та особливості.

Призначенням ідеологічної підсистеми досліджуваного механізму вбачаємо у необхідності визначення інтелектуальної, вольової та діяльнісної складової правосвідомості суб'єктів, які відповідальні за впровадження стандартів Ради Європи у сфері прав людини на національному рівні, що у підсумку призводить до покращення якості правового

життя та утвердження конвенційних цінностей. В свою чергу комунікативна підсистема дозволяє з'ясувати та здійснити характеристику структурних та функціональних зв'язків,

які виникають між різними елементами механізму імплементації рішень Страсбурзького Суду в Україні.

Список використаних джерел

1. *Завгородній В. А.* Поняття «Механізм імплементації рішень Європейського Суду з прав людини»: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Вип. 1 (81). С. 11-23.
2. *Алексеев С. С.* Теория права. Изд. 2-е, перераб. и доп., Москва : Издательство БЕК, 1995. 320 с.
3. *Черкас М. Є.* Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання : монографія. Харків : Право, 2014. 156 с.
4. *Венгеров А. Б.* Теория государства и права : учебник для юрид. вузов. 3-е изд. Москва : Юриспруденция, 2000. 528 с.
5. *Шаравара І. І.* Правосвідомість як юридична категорія та її основні структурні елементи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. Випуск 33. Том 1. С. 56-59.
6. *Теорія держави і права : підруч.* / кол. авт. кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД. 468 с.
7. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підруч. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
8. *Яковюк І. В.* Правова культура суспільства. *Загальна теорія держави і права*: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
9. *Целуйко М. Ф.* Компетентна правова культура в механізмі формування та реалізації українського права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2012. 19 с.
10. *Рабінович П. М.* Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.

Завгородній В. А. Ідеологічна та комунікативна підсистеми механізму імплементації рішень Міжнародного Суду Ради Європи в Україні

В статті з'ясовано характерні риси, що притаманні ідеологічній та комунікативній підсистемам як складових механізму імплементації рішень Європейського Суду з прав людини в Україні. За результатами дослідження встановлено, що призначенням ідеологічної підсистеми є визначення інтелектуальної, вольової та діяльнісної складової правосвідомості суб'єктів, які відповідальні за впровадження стандартів Ради Європи у сфері прав людини на національному рівні. Комунікативна підсистема дозволяє з'ясувати та здійснити характеристику структурних та функціональних зв'язків, які виникають між різними елементами досліджуваного механізму.

Ключові слова: механізм імплементації, підсистеми механізму, ідеологічна підсистема, комунікативна підсистема, правосвідомість, правова культура, структурні зв'язки, функціональні зв'язки

Завгородний В. А. Идеологическая и коммуникативная подсистемы механизма имплементации решений Международного Суда Совета Европы в Украине

В статье определены характерные черты, присущие идеологической и коммуникативной подсистемам как составляющих механизма имплементации решений Европейского Суда по правам человека в Украине. По результатам исследования установлено, что назначением идеологической подсистемы является определение интеллектуальной, волевой и деятельностной составляющей правосознания субъектов, ответственных за внедрение стандартов Совета Европы в области прав человека на национальном уровне. Коммуникативная подсистема позволяет выявить и осуществить характеристику структурных и функциональных связей, возникающих между различными элементами исследуемого механизма.

Ключевые слова: механизм имплементации, подсистемы механизма, идеологическая подсистема, коммуникативная подсистема, правосознание, правовая культура, структурные связи, функциональные связи

Zavgorodniy V. Ideological and communicative subsystems as components of the implementation mechanism of European Court of Human Rights judgments in Ukraine

This article identifies the characteristic features of the ideological and communicative subsystems as part of the implementation mechanism of the European Court of Human Rights judgments in Ukraine.

The author has established that the legal consciousness, as an element of the ideological subsystem of the mechanism of implementation of the judgments of the Strasbourg Court, is characterized by the following features: a) its bearers are citizens, as well as officials, who are the subjects of implementation of the decisions of the European Court of Human Rights; b) the object of knowledge of justice is the norms of the Convention and the legal positions of the Strasbourg Court, which are the static and dynamic components of the whole; c) legal consciousness is the totality of knowledge, views and attitudes regarding the norms of the Convention and the practice of their application and interpretation by the Strasbourg Court; d) is conditioned by the policy of the state on fulfillment of the conventional obligations; e) legal consciousness can be professional, everyday, individual and collective.

Legal consciousness includes: 1) knowledge of the Convention's norms and the legal position of the European Court of Human Rights in different categories of cases (intellectual component); 2) belief in the necessity and social usefulness of taking into account the legal positions of the Strasbourg Court when making legally significant decisions (volitional component); 3) ability to use European Court legal tools (autonomous concepts, argumentation, principles, methodology) in practice (behavioral component).

An important component of the implementation mechanism of the European Court of Human Rights judgments rulings is the communication subsystem, which is the link between the various elements of the mechanism under study.

Structural links characterize the organizational aspect of the implementation mechanism of the Strasbourg Court judgments, and functional aspects the dynamic aspect. Structural links within the mechanism under study arise between: a) elements of legal norms (hypotheses, dispositions, sanctions); b) the constituent parts of the judgments of the European Court of Human Rights (motivating and effective); c) components of the legal relationship (subjects, object, content); d) elements of legal practice (activity, its result and social and legal experience); e) components of legal consciousness; g) characteristics of the legal culture.

Functional (dynamic) relationships arise between: a) the subjects of implementation of the Strasbourg Court decisions; b) legal facts and legal relationships; c) the methods of activity of the authorized entities; d) legal consciousness and legal culture; e) entities (bodies, their officials) and rules of law that determine the powers of such entities; f) the legal positions of the Strasbourg Court and the legal acts of the national public authorities.

Key words: mechanism of implementation, mechanism subsystems, ideological subsystem, communicative subsystem, legal consciousness, legal culture, structural connections, functional connections